

TEKNINEN YHTEENVETO I**Otanta-asetelmat ja estimointiasetelmat****Perusjoukko ja muuttujat**

Äärellinen perusjoukko $U = \{1, \dots, k, \dots, N\}$

Tulosmuuttujan y tuntemattomat arvot $Y_1, \dots, Y_k, \dots, Y_N$

Apumuuttujan z tunnetut arvot $Z_1, \dots, Z_k, \dots, Z_N$

Perusjoukon parametrit

Äärellisen perusjoukon U parametrit

Kokonaismäärä $T = \sum_{k=1}^N Y_k = Y_1 + Y_2 + \dots + Y_N$

Keskiarvo $\bar{Y} = T/N$

Suhteellinen osuus $R = T_1 / T_2$

Otanta-asetelma ja otos

Otos s on perusjoukon U osajoukko

Perusjoukon U kaikkien mahdollisten n ($n < N$) kokoisten otosten joukko S

Toteutunut otos $s = \{1, \dots, k, \dots, n\}$, missä s on yksi mahdollisista otoksista joukossa S

Otosyksiköt poimitaan soveltuvaa arpomismenettelyä eli *otantamenetelmää* (SRS, SYS, PPS) käyttäen

Otoksen s *poimintatodennäköisyys* $p(s)$

Perusjoukon alkion k *sisältymistodennäköisyys* π_k ($0 < \pi_k \leq 1$)

***Otanta-asetelmaksi* (sampling design), $p(\cdot)$, sanotaan niiden sääntöjen ja menetelmien kokonaisuutta, joilla otos poimitaan määrittelystä perusjoukosta.**

Perusjoukon parametrin θ estimaattori $\hat{\theta}$:

Laskentakaava tai laskenta-algoritmi

Estimaattorin odotusarvo $E(\hat{\theta}) = \sum_{s \in S} p(s) \hat{\theta}_s$ *Harhaton* (unbiased) estimaattori: $E(\hat{\theta}) - \theta = 0$ *Harha* (Bias): $Bias(\hat{\theta}) = E(\hat{\theta}) - \theta$ *Tarkentuva* (consistent) estimaattori: $E(\hat{\theta})$ lähestyy parametria θ kun n kasvaa, ja yhtyy parametriin, kun $n = N$.**Estimaatti:** Otoksesta laskettu estimaattorin numeerinen arvo**Estimaattorin asetelmavarianssi $V(\hat{\theta})$:**

$$V(\hat{\theta}) = \sum_{s \in S} p(s) (\hat{\theta}_s - E(\hat{\theta}))^2 = E(\hat{\theta} - E(\hat{\theta}))^2$$

missä otoksen s poimintatodennäköisyys on $p(s) > 0$ **Estimaattorin keskineliövirhe** (Mean squared error MSE)

$$MSE(\hat{\theta}) = E(\hat{\theta} - \theta)^2 = V(\hat{\theta}) + Bias^2(\hat{\theta})$$

Varianssiestimaattori $\hat{v}_{p(s)}$: Otanta-asetelmaspesifi analyttinen lauseke tai approksimatiivinen varianssiestimaattoriEstimoitu **keskivirhe:** $s.e(\hat{\theta}) = \sqrt{\hat{v}(\hat{\theta})}$ (*standard error*)Estimaattorin estimoitu **suhteellinen keskivirhe** (*relative standard error*) eli **variaatiokerroin** (*coefficient of variation*):

$$c.v(\hat{\theta}) = \sqrt{\hat{v}(\hat{\theta})} / \hat{\theta} = s.e(\hat{\theta}) / \hat{\theta}$$

Estimoitu **asetelmakerroin** (design effect) $deff(\hat{\theta}) = \frac{\hat{v}_{p(s)}(\hat{\theta})}{\hat{v}_{SRS}(\hat{\theta})}$ missä $p(s)$ viittaa käytettyyn otanta-asetelmaan

SRS on yksinkertainen satunnaisotanta (WR tai WOR)

 $deff = 1$ Otanta-asetelma on **yhtä tehokas** kuin SRS $deff < 1$ Otanta-asetelma on **tehokkaampi** kuin SRS $deff > 1$ Otanta-asetelma on **tehottomampi** kuin SRS

Yksinkertainen satunnaisotanta SRS

Sisällymistodennäköisyys $\pi_k = n/N$ on vakio

Kokonaismäärän T estimaattori (harhaton)

$$\hat{t} = N\bar{y} = N \sum_{k=1}^n y_k / n,$$

missä $\bar{y}$ on otoskeskiarvo ja N perusjoukon koko

$$\hat{t} = \sum_{k=1}^n w_k y_k = \sum_{k=1}^n \frac{1}{\pi_k} y_k = \frac{N}{n} \sum_{k=1}^n y_k,$$

missä $w_k = N/n$ on otospaino (alkion k sisällymistodennäköisyyden $\pi_k = n/N$ käänteisluku)

Asetelmavarianssi (parametri) SRSWOR-poiminnalle

$$V_{SRS}(\hat{t}) = \frac{N^2}{n} \left(1 - \frac{n}{N}\right) \sum_{k=1}^N (Y_k - \bar{Y})^2 / (N-1) = N^2 \left(1 - \frac{n}{N}\right) \left(\frac{1}{n}\right) S^2$$

missä $\bar{Y} = \sum_{k=1}^N Y_k / N$ on perusjoukon keskiarvo

$S^2 = \sum_{k=1}^N (Y_k - \bar{Y})^2 / (N-1)$ on perusjoukon varianssi

$\left(1 - \frac{n}{N}\right)$ on äärellisyyskorjaus (fpc, *finite population correction*)

Varianssiestimaattori (harhaton)

$$\hat{v}_{SRS}(\hat{t}) = N^2 \left(1 - \frac{n}{N}\right) \left(\frac{1}{n}\right) \sum_{k=1}^n (y_k - \bar{y})^2 / (n-1) = N^2 \left(1 - \frac{n}{N}\right) \left(\frac{1}{n}\right) \hat{s}^2,$$

missä $\bar{y} = \sum_{k=1}^n y_k / n$ on otoskeskiarvo

$\hat{s}^2 = \sum_{k=1}^n (y_k - \bar{y})^2 / (n-1)$ on otosvarianssi

HUOM: SRSWR-otannassa fpc = $\left(1 - \frac{1}{N}\right)$

HUOM: Erikoistapauksena **Bernoulli-poiminta** (ks. Survey sampling reference manual, s. 15 ja Appendix 1, katsotaan lähemmin demoissa).

Systemaattinen otanta SYS

Sisältymistodennäköisyys $\pi_k = n/N$ on vakio

Kokonaismäärän T estimaattori (harhaton)

$$\hat{t} = N \sum_{k=1}^n y_k / n$$

Asetelmavarianssi

$$V_{\text{sys}}(\hat{t}) = \sum_{j=1}^q (\hat{t}_j - T)^2 / q = V_{\text{SRS}}(\hat{t})(1 + (n-1)\rho_{\text{int}}) = N \times \text{SSB},$$

missä $\hat{t}_j$ on j :nnen systemaattisen otoksen kokonaismäärän estimaattori
 $q=N/n$ on poimintaväli

$\rho_{\text{int}} = 1 - \frac{n}{n-1} \times \frac{\text{SSW}}{\text{SST}}$ on sisäkorrelaatiokerroin, missä käytetään

ANOVA-neliösummahajoitelmaa $\text{SST} = \text{SSW} + \text{SSB}$.

Asetelmakerroin (parametri)

$$\text{DEFF}_{\text{sys}}(\hat{t}) = \frac{V_{\text{sys}}(\hat{t})}{V_{\text{SRS}}(\hat{t})} = 1 + (n-1)\rho_{\text{int}}$$

Systemaattinen otanta on yksinkertaiseen satunnaisotantaan verrattuna:

- tehokkaampi, jos $-1/(n-1) < \rho_{\text{int}} < 0$,
- yhtä tehokas, jos $\rho_{\text{int}} = 0$,
- tehottomampi, jos $0 < \rho_{\text{int}} < 1$

Varianssiestimaattori

Kuten SRS, jos oletetaan, että kyseessä on **satunnaisjärjestyksessä** oleva perusjoukko (jolloin sisäkorrelaation = 0)

Kuten STR (ositettu otanta, suhteellinen kiintiöinti), jos oletetaan **implisiittinen** ositus (perusjoukon alkioiden lajittelu ennen SYS-poimintaa)

Ositettu otanta STR

Ositteiden koot, ositteet $1, \dots, h, \dots, H$:

$$N_1 + N_2 + \dots + N_h + \dots + N_H = N,$$

missä N_h on ositteen h alkioiden lukumäärä

H on ositteiden lukumäärä

N on perusjoukon alkioiden lukumäärä

STR-otos poimitaan kustakin ositteesta itsenäisesti

Otoskoot:

$$n_1 + n_2 + \dots + n_h + \dots + n_H = n$$

Estimaattorit ovat ositekohtaisten estimaattoreiden painotettuja summia, painoina ositepainot $W_h = N_h / N$.

Kokonaismäärän T estimaattori $\hat{t}_{str}$ on painotettu summa ositekeskiarvoista $\bar{y}_h = \sum_{k=1}^{n_h} y_k / n_h$

$$\hat{t}_{str} = N \sum_{h=1}^H W_h \bar{y}_h = \sum_{h=1}^H \hat{t}_h = \hat{t}_1 + \dots + \hat{t}_h + \dots + \hat{t}_H,$$

missä $\hat{t}_h = N_h \bar{y}_h$ on kokonaismäärän estimaattori ositteessa h

Asetelmavarianssi (SRS ositteissa)

$$V_{str}(\hat{t}_{str}) = \sum_{h=1}^H V_{srs}(\hat{t}_h)$$

Varianssiestimaattori (harhaton)

$$\hat{v}_{str}(\hat{t}_{str}) = \sum_{h=1}^H \hat{v}_{srs}(\hat{t}_h)$$

Kiintiöinti (*allocation*)Suhteellinen kiintiöinti (*proportional allocation*)Tasakiintiöinti (*equal allocation*)Optimaalinen (*optimal allocation*) eli Neyman kiintiöintiBankier kiintiöinti (*Bankier or power allocation*)*Suhteellinen kiintiöinti:*Lisätieto: ositteen koko N_h Otoskoko n_h ositteessa h

$$n_{h,pro} = n \times \frac{N_h}{N} = n \times W_h$$

Sisällymistodennäköisyys on vakio $\pi_k = \pi = n / N$ Kokonaismäärän estimaattori $\hat{t}_{str} = \hat{t} = N \sum_{h=1}^H \sum_{k=1}^{n_h} y_{hk} / n$ Menetelmää kutsutaan itsepainottuvaksi (*self-weighting*), koska ositekohtaisia keskiarvoja ei lasketa

HUOM: Muissa kiintiöintimenetelmissä sisällymistodennäköisyydet vaihtelevat ositteiden välillä (mutta ovat vakioita ositteiden sisällä)

Tasakiintiöinti: $n_h = n / H$ kussakin ositteessa h . Jos ositteiden koot N_h vaihtelevat, niin sisällymistodennäköisyydet vaihtelevat:

$$\pi_{hk} = n_h / N_h = n / (H \times N_h) \text{ alkionle } k \text{ ositteessa } h$$

Asetelmapainot ovat $w_{hk} = H \times N_h / n$ *Optimaalinen eli Neyman-kiintiöinti:*Ositteiden otoskoot määräytyvät yhtälöstä $n_h = \frac{N_h S_h}{\sum_{h=1}^H N_h S_h}$ .missä S_h (lisätieto) on muuttujan y (tunnettu) keskihajonta ositteessa h

PPS-otanta (*Probability Proportional to Size*)

Oletetaan, että perusjoukon alkion kokoa mittaavan muuttujan arvo Z_k on tunnettu jokaiselle perusjoukon alkiolle k

Alkion k suhteellinen koko $p_k = Z_k / T_z$, $k=1, \dots, N$ missä $T_z = \sum_{k=1}^N Z_k$

Kriteerit estimoinnin tehostumiselle

Kokoa mittaavan muuttujan z oma vaihtelu muistuttaa tutkittavan muuttujan y vaihtelua (voimakas korrelaatio)

Apumuuttujan z ja tutkittavan muuttujan y suhde on mahdollisimman lähellä vakiota

Jos suhde on lähes vakio kaikilla perusjoukon yksiköillä, niin estimaattorin asetelmavarianssi saa pienen arvon

PPS-otoksen poiminta, eri tapoja:

PPS_SYS	Systemaattinen PPS
PPS_WOR	Kumulatiivisen summan menetelmä (WOR)
PPS_WR	Kumulatiivisen summan menetelmä (WR)
PPS_RHC	Rao-Hartley-Cochran-poiminta
PPS_Poisson	Poisson-poiminta

Sisällymistodennäköisyydet π_k ovat suhteessa yksiköiden suhteellisiin kokoihin $p_k = Z_k / T_z$.

Esim PPS_WR ja PPS_SYS:

$$\pi_k = n \times p_k$$

HUOM: SRS_WR-poiminnassa $p_k = 1/N$ jokaiselle k . Lukua $1/N$ kutsutaan alkion k yksittäisen poiminnan poimintatodennäköisyydeksi (*single-draw selection probability*) Sisällymistodennäköisyys n kokoisen otoksen alkiolle k on siten $\pi_k = n \times p_k = n/N$

PPS_WR: Kumulatiivisen summan PPS-poiminta

Työvaiheet:

1) Laske kullekin alkioille k apumuuttujan z kumulatiivinen summa:

$$G_k = \sum_{j=1}^k Z_j, k=1, \dots, N, G_N = T_z.$$

2) Perusjoukon ensimmäiseen alkioon (a_1) liitetään välin $[1, G_1]$ kokonaisluvut

Toiseen alkioon (a_2) liitetään välin $[G_1 + 1, G_2]$ kokonaisluvut

Yleisesti alkioille k (a_k) liitetään välin $[G_{k-1} + 1, G_k]$ kokonaisluvut

3) Poimi satunnaisluku väliltä $[1, G_N]$. Se alkio tulee otokseen, jonka poimintaväliin satunnaisluku kuuluu

4) Toista vaihe 3) kunnes n alkion otos on poimittu.

Perusjoukon alkion k suhteellinen koko p_k :

$$p_k = \frac{Z_k}{\sum_{k=1}^N Z_k} = \frac{Z_k}{T_z}.$$

ja sisältymistodennäköisyys π_k :

$$\pi_k = n \times p_k = n \times \frac{Z_k}{T_z}$$

PPS_SYS: Systemaattinen PPS-poiminta

Työvaiheet:

- 1) Laske poimintaväli $q = T_z / n$
- 2) Generoi satunnaismuuttuja suljetulta väliltä $[1, q]$. Olkoot se q_0 .

Poimintanumerot n alkion otosta varten ovat:

$$q_0, q_0 + q, q_0 + 2q, \dots, q_0 + (n-1)q$$

- 3) Kussakin poiminnassa otokseen otetaan ensimmäinen alkio kehikkolistalta, jossa kumulatiivinen koko G_k on suurempi tai yhtäsuuri kuin poimintanumero.

Sisältymistodennäköisyys on $\pi_k = n \times p_k$

Alkiotason painokerroin $w_k = 1 / \pi_k = 1 / (n \times p_k) = T_z / (Z_k \times n)$

HUOM: Sisältymistodennäköisyyden tulee täyttää ehto $\pi_k \leq 1$.

Jos Z_k on hyvin suuri, voi sisältymistodennäköisyys olla > 1 .

Tällaiset alkiot otetaan otokseen ns. varmoina alkioina eli niille alkioille sisältymistodennäköisyys $\pi_k = 1$ joilla $nZ_k > \sum_{k=1}^N Z_k$.

Varmat alkiot laitetaan kukin omaan ositteeseensa (ositettu PPS).

Jäljelle jäävien yksiköiden sisältymistodennäköisyys π_k määritellään uudelleen kokoa mittaavan muuttujan suhteessa.

Esim: Asetelma PPS_SYS_STR Keski-Suomen kunta-aineistossa.

Kokonaismäärän estimaattorit

PPS_WOR: **Horvitz-Thompson-estimaattori**

$$\hat{t}_{HT} = \sum_{k=1}^n \frac{y_k}{\pi_k} = \sum_{k=1}^n w_k y_k \quad \text{missä } \pi_k \text{ on alkion } k \text{ sisältymistodennäköisyys}$$

PPS_WR: **Hansen-Hurwitz-estimaattori**

$$\hat{t}_{hh} = \frac{1}{n} \sum_{k=1}^n \frac{y_k}{p_k} = \frac{1}{n} (\hat{t}_1 + \dots + \hat{t}_k + \dots + \hat{t}_n),$$

missä kukin $\hat{t}_k = y_k / p_k$ on kokonaismäärän T estimaatti

Asetelmavarianssi

$$V_{ppswr}(\hat{t}_{hh}) = \frac{N^2}{n} \sum_{k=1}^N p_k \left(\frac{Y_k}{Np_k} - \bar{Y} \right)^2 = \frac{1}{n} \sum_{k=1}^N p_k (T_k - T)^2,$$

missä $T_k = Y_k / p_k$ ja $\bar{Y}$ on perusjoukon keskiarvo.

HUOM: Jos jokaiselle perusjoukon alkion k on voimassa $Y_k / Z_k = C$ eli suhde on vakio, niin asetelmavarianssi = 0

Varianssiestimaattori (harhaton)

$$\hat{v}_{ppswr}(\hat{t}_{hh}) = \frac{N^2}{n(n-1)} \sum_{k=1}^n \left(\frac{y_k}{Np_k} - \bar{y} \right)^2 = \frac{1}{n(n-1)} \sum_{k=1}^n (\hat{t}_k - \hat{t}_{hh})^2,$$

missä $\bar{y}$ on otoskeskiarvo

HUOM: WR-varianssiestimaattoria käytetään approksimaationa PPS_SYS- ja PPS_WOR-otannassa